

ПРАВА НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В АСПЕКТІ ЦИВІЛЬНО- ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Віталій Микитин,

*викладач кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету Тернопільського національного
економічного університету, здобувач НДІ
інтелектуальної власності НАПрН України*

Постановка проблеми загалом і її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Більш ніж 200 років тому в економіко-правовий обіг увійшов новий вид об'єкта — результати інтелектуальної діяльності. До цього в ньому брали участь тільки матеріальні об'єкти — природні ресурси і результати матеріального виробництва. Правову основу їх економічного обороту становило право власності. На новому етапі об'єктом ринкових відносин став принципово новий об'єкт — нематеріальний.

Розвиток сучасних технологій привів до збільшення масштабів і різкого зростання інтенсивності використання об'єктів інтелектуальної власності, що поступово стає найважливішим фактором суспільного виробництва. Права на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації набувають значення одного з основних об'єктів економічного обігу.

В останні десятиліття стала особливо актуальною проблема створення адекватного сучасним умовам юридичного забезпечення суспільних відносин, пов'язаних зі створенням і використанням об'єктів інтелектуальної власності. У деяких зарубіжних країнах ринок авторських прав приносить до 7 % валового національного продукту. Майже стільки ж у розвинених країнах приносить, так звана промислова власність. У все більшій кількості країн інтелектуальна власність забезпечує формування

більш ніж 1/6 частини державного бюджету.

Однією з найважливіших умов успішного розвитку культури, науки, промисловості, торгівлі й інших галузей діяльності є не тільки визнання за авторами об'єктів інтелектуальної власності та особами, що набули право на ці об'єкти, певних цивільних прав, а й забезпечення надійного їх захисту. Будь-який нормативно-правовий акт у сфері інтелектуальної власності містить положення, спрямовані на захист прав, які набуваються відповідно до такого акта. Власники прав повинні мати можливість здійснювати дії проти осіб, які порушують їхні права, щоб запобігти подальшому порушенню та компенсувати ті збитки, які були завдані внаслідок вказаного порушення, та спрямувати на користь власника прав прибутки одержані порушником прав. З огляду на це, система охорони прав інтелектуальної власності повинна містити ефективний діючий блок захисту прав, утворений відповідною нормативно-правовою базою. Без належного забезпечення як захисту прав, так і запобігання можливості набуття аналогічних прав іншими особами, система охорони інтелектуальної власності не має цінності. Захист прав на об'єкти інтелектуальної власності здійснюється в передбаченому законодавством порядку, тобто за допомогою застосування належної форми, засобів і способів захисту [16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Посилена увага до об'єктів інтелектуальної власності знайшла своє реальне відображення в значному збільшенні публікацій з цієї проблематики. Серед вітчизняних науковців, які досліджують об'єкти інтелектуальної власності в аспекті цивільно-правової відповідальності, варто згадати таких, як В. Д. Базилевич, В. А. Дозорцев, В. С. Дроб'язко, М. В. Паладій, О. А. Підпригора, О. О. Підпригора, Ю. С. Шемшученко, Р. Б. Шишка та ін. Слід зауважити, що в працях зазначених вище науковців деякі аспекти цієї проблематики розглядаються, та все ж, на наш погляд, важливо приділити особливу увагу розкриттю цивільно-правової відповідальності за порушення права на об'єкти інтелектуальної власності.

Формування цілей статті (постановка завдання).

Метою цієї статті є вивчення теоретичних матеріалів і цивільно-правових норм чинного законодавства України, що регулюють питання цивільно-правової відповідальності за порушення права на об'єкти інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

На сучасному етапі розвитку української держави проблема правової охорони інтелектуальної власності набуває все більшої значущості. Це факт. Підтвердження цьому можна виявити в усіх проявах юридичної дійсності:

- у правотворчості (Конституція України (статті 41 і 54); Кодекс законів про працю України (статті 42, 91, 126); Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 51-2, 164-3); Кримінальний кодекс України (стат-

ті 176, 177, 229); Господарський кодекс України (Глава 16 «Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності», статті 154–162, ст. 32 «Недобросовісна конкуренція»); Цивільний кодекс України (далі — ЦК) (Книга четверта «Право інтелектуальної власності», ст. 418–508, ст. 1107–1114); Митний кодекс України (Глава 45 «Особливості переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності»); підписані численні міжнародні угоди по боротьбі з інтелектуальним піратством та ін.);

- у правозастосовній діяльності (кількість цивільних, адміністративних і кримінальних справ, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності постійно зростає; ведеться систематична робота з виявлення, припинення виробництва та продажу контрафактної продукції),
- у науковій сфері (за останні роки було захищено чимало дисертацій, присвячених охороні та захисту права інтелектуальної власності).

Усе це свідчить про те, що феномен інтелектуальної власності легітимізований у суспільній свідомості, справедливо інституціоналізований нашою правовою системою та є реальною соціальною цінністю, що наявність цивільно-правових засобів, для охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності, є необхідністю зумовленою інтенсивним розвитком інформаційного суспільства [14].

Об'єкт права інтелектуальної власності — результати творчої діяльності як цілеспрямованої інтелектуальної діяльності людини, результатом якої є щось якісне нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю [21, 261; 22].

Як об'єкти права інтелектуальної власності Цивільний кодекс України

ЗАХИСТ ПРАВ

називає: твори науки, літератури і мистецтва; виконання творів; фонограми й відеограми; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компоновання (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [2].

Захист прав на об'єкти права інтелектуальної власності здійснюється згідно з відповідними законами України («Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [7], «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [10], «Про охорону прав на промислові зразки» [11] та ін.), а також з порядком, установленим адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.

Так, відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст. 512 «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності»), незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, — тягне за собою накладення штрафу від 10 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання й матеріалів, призначених для її виготовлення [4; 16].

Згідно з Кримінальним кодексом України (ст. 136 «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної влас-

ності»), незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення права на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, якщо це завдало матеріальної шкоди у великому розмірі, караються позбавленням волі на строк до 2 років, або виправними роботами на строк до 1 року, або штрафом від 200 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання й матеріалів, призначених для їх виготовлення. Ті самі дії, якщо їх вчинено повторно або за попереднім зговором групою осіб, або вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, караються позбавленням волі на строк від 2 до 5 років, або виправними роботами на строк до 2 років, або штрафом від 1000 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання й матеріалів, призначених для їх виготовлення [3; 18].

Певну відповідальність визначає й Митний кодекс України [5]. Так, згідно зі ст. 116, переміщення через митний кордон України товарів або предметів, виготовлених з порушенням прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, тягне за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від 1 до 500 офіційно встановлених на день вчинення порушення митних правил мінімальних розмірів заробітної плати з конфіскацією товарів, що є об'єктами правопорушення, а на службових осіб — від 10 до 1200 офіційно вста-

новлених на день вчинення порушення митних правил мінімальних розмірів заробітної плати з конфіскацією зазначених товарів.

Для нормального розвитку цивільного обігу характерно, що його учасники належним чином виконують зобов'язання. У тих же випадках, коли зобов'язання не виконано чи виконано неналежним чином, говорять про порушення зобов'язань. Порушення зобов'язань завдає шкоди не тільки праволовідальцеві, а й часто всьому громадянському суспільству загалом, адже порушення в одній ланці, як ланцюгова реакція, призводить до перебоїв у роботі всього механізму цивільно-правових відносин у суспільстві. З метою запобігання таким правопорушенням і усунення їхніх наслідків встановлюється цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань у вигляді санкції за вчинене правопорушення.

Як слушно зауважує А. Піголкін, «під цивільно-правовою відповідальністю потрібно розуміти лише такі санкції, які пов'язані з додатковими обтяженнями для правопорушника, тобто є для нього певним покаранням за скоєне правопорушення. Ці обтяження можуть бути у вигляді покладання на правопорушника додаткового цивільно-правового обов'язку чи позбавлення належного йому суб'єктивного цивільного права» [19, 310].

За основу в нашому дослідженні візьмемо визначення запропоноване Є. Сухановим, котрий зазначає, що «під цивільно-правовою відповідальністю слід розуміти санкцію, що застосовується до правопорушника у вигляді покладання на нього додаткового цивільно-правового обов'язку чи позбавлення належного йому цивільного права» [12, 89].

Питання про поняття цивільно-правової відповідальності є спірним у юридичній науці. Деякі автори виділяють, так звану позитивну відповідальність, під якою розуміють не-

ухильне, суворе, гранично ініціативне здійснення всіх обов'язків. Щодо відповідальності у сфері зобов'язань така відповідальність фактично збігається з належним виконанням зобов'язань. Водночас належне виконання зобов'язань й цивільно-правова відповідальність підпорядковуються різним правилам і тому не можуть втілюватися в одних і тих же діях боржника. Поки наявне належне виконання зобов'язань, немає причин для відповідальності. І навпаки, настання відповідальності виключає належне виконання зобов'язань.

Невдалими видається визначення В. Тархова, який розуміє цивільно-правову відповідальність як регульованій обов'язок дати звіт у своїх діях [20]. Обов'язок дати звіт у своїх діях може бути і тоді, коли немає правопорушення. Крім цього, закріплені в нормативних актах заходи цивільно-правової відповідальності зовсім не зводяться до звітів про свої дії, а втілюють в собі цілком реальні та конкретні негативні наслідки для правопорушника, як то відшкодування збитків, сплата неустойки, втрати завдатку.

С. Братусь під відповідальністю розуміє заходи державного чи громадського примусу, зокрема примушування боржника до виконання взятого на себе зобов'язання в натурі. Такий підхід призводить до ототожнення понять «санкція» та «відповідальність», адже на примусову силу держави спирається будь-яка санкція, передбачена в нормативному акті. Водночас необхідно розрізняти заходи цивільно-правової відповідальності й інші передбачені законом способи захисту цивільних прав, які доцільно йменувати заходами захисту цивільних прав. Під заходами захисту потрібно розуміти санкції, що спрямовані на запобігання правопорушенню чи його припинення, а якщо воно було вчинене, то на відновлення становища, яке існувало до правопорушення.

ЗАХИСТ ПРАВ

До таких заходів захисту належать: визнання права; присудження до виконання зобов'язання в натурі, визнання спірної угоди недійсною; відновлення становища, що існувало до порушення права, та припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення. Необхідність такого розмежування впливає хоча б з того факту, що застосування заходів цивільно-правової відповідальності допускається, згідно із загальним правилом, за наявності вини правопорушника, а інші заходи захисту можуть застосовуватися незалежно від вини правопорушника [12].

Існують дві форми захисту цивільно-правових прав на об'єкти інтелектуальної власності: юрисдикційна та неюрисдикційна.

Юрисдикційна форма захисту прав передбачає діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених прав на об'єкти інтелектуальної власності або прав, що оспорується. Суть її полягає у зверненні особи, права та законні інтереси якої порушено неправомірними діями, за захистом до державних або інших компетентних органів, які уповноважені вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права та припинення правопорушення [15, 68].

Юрисдикційна форма захисту прав поділяється на загальну та спеціальну форми здійснення передбачених законом засобів захисту.

Відповідно до загальної форми захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності здійснюється в судовому порядку.

Спеціальною формою захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності є адміністративний порядок захисту цих прав. Він застосовується лише у випадках, прямо визначених у законодавстві [16].

Неюрисдикційна форма захисту прав передбачає дії юридичних і фізичних осіб щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, що здійснюється

ними самостійно, без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів [15, 103].

Способи захисту законних інтересів авторів і власників прав на об'єкти інтелектуальної власності у судовому порядку (в судах загальної юрисдикції, господарських судах) поділяються на цивільно-правові та кримінально-правові [17].

Стаття 16 ЦК України [2] передбачає способи захисту цивільних прав та інтересів авторів і власників прав на об'єкти інтелектуальної власності судом, серед яких виділяють: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, що порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. З огляду на те, що ч.2 п. 2 ст. 16 ЦК України зазначає, що суд може захистити цивільне право чи інтерес іншим способом, який встановлений договором або законом, наведений перелік способів захисту не є вичерпним.

Автори та власники прав на об'єкти інтелектуальної власності мають законне право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до ст. 16 ЦК України і суд може постановити рішення, зокрема:

- про застосування негайних заходів для запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється

з порушенням права інтелектуальної власності;

- вилучення з цивільного обігу товарів, виготовлених або введених у цивільний обіг з порушенням права інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обігу матеріалів і знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності;
- застосування разового грошового стягнення, замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності; розмір стягнення визначається відповідно до закону, беручи до уваги вину особи й інші обставини, що мають істотне значення;
- опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.

С. Литвин, посилаючись на диспозицію ст. 22 ЦК України [2], зазначає, що чинним цивільним законодавством України передбачено право авторів і власників прав на об'єкти інтелектуальної власності на відшкодування збитків, яких їм завдано в результаті порушення їхнього цивільного права. До збитки належать: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням продукту інтелектуальної діяльності, а також витрати, котрі особа здійснила або мусить здійснити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, що їх особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [19].

Отож, підсумовуючи, зазначимо, що об'єкти інтелектуальної власності в аспекті цивільно-правової відповідальності потрібно розуміти як цивільно-правові наслідки за порушення у сфері правовідносин за участю об'єктів інтелектуальної власності, тобто

санкцію, що застосовується до правопорушника через покладання на нього додаткового цивільно-правового обов'язку або позбавлення належного йому цивільного права.

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у цьому напрямі.

Проаналізувавши актуальні аспекти правового регулювання майнових прав інтелектуальної власності, можна дійти певних висновків:

1. Об'єкт права інтелектуальної власності — результати творчої діяльності людини, результатом якої є щось якісно нове, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю.
2. Цивільно-правова відповідальність — вид юридичної відповідальності; встановлені нормами цивільного права юридичні наслідки невиконання чи неналежного виконання особою передбачених цивільним правом обов'язків, пов'язаних з порушенням суб'єктивних цивільних прав іншої особи. Цивільно-правова відповідальність полягає у застосуванні до правопорушника (боржника) на користь іншої особи (потерпілого, кредитора) чи держави встановлених законом або договором заходів впливу, які мають для нього негативні, економічно невідповідні наслідки майнового характеру — відшкодування збитків, сплату неустойки (штрафу, пені), відшкодування шкоди. Цивільно-правова відповідальність є майновою відповідальністю та має компенсаційний характер.

Цивільно-правова відповідальність поділяється на договірну й недоговірну (деліктну), часткову, солідарну (при множинності боржників) і субсидіарну.

3. Захист прав на об'єкти права інтелектуальної власності здійснюється згідно з кодексами України (Кримінальним, Цивільним, Гос-

ЗАХИСТ ПРАВ

подарським, Митним і Кодексом про адміністративні правопорушення) та відповідними законами України («Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки» тощо).

4. У судах загальної юрисдикції та господарських судах автори і власники прав на об'єкти інтелектуальної власності наділені правом (способами) захисту своїх прав на об'єкти інтелектуальної власності, що поділяються на цивільно-правові та кримінально-правові.
5. Відповідно до ст. 22 ЦК України [2] цивільно-правова відповідальність за порушення права авторів і власників на об'єкти інтелектуальної власності передбачає відшкодування збитків, зокрема: втрат, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням продукту інтелектуальної діяльності, а також витрат, що їх особа здійснила або мусить зробити для відновлення

свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Проведене дослідження доводить необхідність систематизації та впорядкування глибокого нагромадженого теоретичного та практичного матеріалу з метою вироблення напрямів удосконалення цивільно-правової відповідальності за порушення, пов'язані з об'єктами інтелектуальної власності. ♦

Список використаних джерел

1. Конституція України / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парламентське видавництво, 2007. — 64с.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року: Офіц. текст. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — 352с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. — Х.: Фоліо, 2008. — 640 с.
5. Митний кодекс України / Верховна Рада України: Офіц. вид. — К.: Парламентське видавництво, 2002. — 146с.
6. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 року № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 13. — Ст. 64.
7. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 року № 3687-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 7. — Ст. 32.
8. Косенко С. Судовий порядок захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності / С. Косенко // Юридичний журнал. — 2006. — № 4. — с. 23–25.

9. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 року № 3687-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 7. — Ст. 32.
10. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 року № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 7. — Ст. 36.
11. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993 року № 3688-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 7. — Ст. 34.
12. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / С. Н. Братусь. — М., 1976. — С. 85.
13. Гражданское право : учебник / под ред. Е. А. Суханова. — 2-е изд. — М., 2004. — Т. 1. — 380 с.
14. Жаворонкова Г. В. Інтелектуальна власність в теорії власності: загальні положення та особливості / Г. В. Жаворонкова // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. — К., 2010. — Вип. 25. — С. 164–170.
15. Жаров В. О. Інтелектуальна власність в Україні: правові аспекти набуття, здійснення та захисту прав : монографія / В. О. Жаров. — К. : Ін Юре, 2000. — 188 с.
16. Запорожець І. Г. Деякі питання удосконалення адміністративно-правового захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності / І. Г. Запорожець // Вісник. — Х., 2007. — Вип. 39. — С. 281–286.
17. Крижний О. М. Еволюція кримінально-правової охорони прав на деякі об'єкти інтелектуальної власності / О. М. Крижний // Питання інтелектуальної власності. — К., 2008. — Вип. 6. — С. 180–187.
18. Литвин С. Й. Майнові права суб'єктів інтелектуальної власності як об'єкти цивільних прав : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми цивільного права та процесу». — Х., 2007. — С. 327–329.
19. Пиголкин, А. С. Теория государства и права : учебник / А. С. Пиголкин. — М. : Юрайт, 2006. — 613 с.
20. Тархов В. А. Ответственность по советскому гражданскому праву / В. А. Тархов. — Саратов, 1973. — С. 8.
21. Цивільне і сімейне право України : навчально-практичний посібн. / [Є. О. Харитонов, О. М. Калітенко, В. М. Зубар та ін.] ; за ред. Є. О. Харитонova, А. І. Дрішлюка — Х. : Одиссей, 2003. — 640 с.
22. Хвищук І. П. Об'єкти і види інтелектуальної власності як особливого нематеріального активу / І. П. Хвищук // Економічні науки. — Луцьк, 2007. — Вип. 4, ч. 2 (16) : Серія : Облік і фінанси. — С. 184–193.